

sen. Den ryska revolutionen innebar självfallet dramatiska omvälvningar och svidande ekonomiska förluster. Vid slutet av 1800-talet var släkten rätt kosmopolitiskt färgad och många av flickorna gifte sig med ryssar. Det ryska inflytandet tog sig skiftande kulturella uttryck; ett är seden att inrätta ett slags turkiskt rökrum på herrgårdarna, ett mode som nog återfinns även på rikssvenska gårdar, men som här hade en påfallande spridning.

Kapitlet "Kvinnoroller" ger intressanta inblickar i släktens kvinnors speciella uppgifter som sammanhållande, kontaktskapande och ibland även kontrollerande aktörer. Här får också livsritualerna sin skildring, t.ex. de under den ryska tiden och även senare enormt elaborerade begravningsceremonierna. Kvinnornas uppgifter har också en central plats i kapitlet "Gästfria hus", som med bl.a. gästböcker som underlag diskuterar det sociala umgänget på vissa av släktens gårdar. Här passerar det finlandssvenska högborgerliga skicket revy och jaktens roll som identitetsmarkör understryks med många exempel. Inte minst det stilla livet på små och så småningom förfallna herrgårdar erbjuder läsaren ett fascinerande stoff, ett slags Tjechovliv i den finska björkskogen.

Avslutningsvis gör Lönnqvist i "Den Standertskjöldska gobelängen" ett försök att sammanfatta vad han ser som den adliga släktstrukturens bärande element: namnskicket, karakteristiska uttryck, förhållningssätt till ting och medmänniskor, ett visst slags disciplinerat självmedvetande. Han berör också hur detta förskjutits och förändrats under 1900-talet, inte minst genom kvinnornas utträde i arbetslivet och en delvis helt ny yrkesstruktur. Jag vet inte om andra forskare i framtiden kommer att våga ge sig i kast med en så utmanande uppgift som att teckna en hel släkts öden och försöka beskriva det kulturella kapital, som man gemensamt förvaltar. Men om så sker måste denna bok av Bo Lönnqvist vara en självskrivnen utgångspunkt och inspirationskälla.

Mats Hellspong, Stockholm

Simon Ekström: *Hedersmorden och orden. Berättelser om kultur, kritik och skillnad.* Makadam, Göteborg/Stockholm 2009. 251 s. ISBN 978-91-7061-069-1.

Frågan om det s.k. hedersrelaterade våldet har knappast förlorat sin aktualitet. Det var i samband med mordet på den femtonåriga "Sara" 1997 som det på allvar började diskuteras. När Pela Atoshi två år senare sköts ihjäl stegrades intensiteten i debatten för att nå sin höjdpunkt då

Fadime Sahindal 2002 berövades livet av en pistolkula avlossad av hennes far. Lika intensiv som omedelbart efter Fadimemordet är diskussionen kanske inte nu, men den har utvecklats genom nya sätt att närma sig frågan – t.ex. genom de försök att förstå förövarna som görs i Emre Güngörs och Nima Dervishs bok *Varför mördar man sin dotter?* (2009) – och genom ansatserna att skapa institutionaliserade former för stöd åt de drabbade.

På ett plan, ett grundläggande och allmänmänniskt, är frågan mycket lätt att ta ställning till: händelseförlopp liknande de som låg bakom de tre morderna är uteslutande tragiska. Det kan det inte råda oenighet om. På ett annat plan är saken uppenbarligen betydligt mera komplicerad. De tre morderna är ett uttryck för någonting, symboliserar något, men frågan är vad? Här finns en hel rad förslag. Själva mångfalden borde antyda att frågan är svår att få grepp om i det kunskaps- och diskussionsläge som råder. Det borde mana till ödmjukhet, men trots det har förslagen ofta framförts med tillspetsad tvärsäkerhet. Mångfalden och oenigheten är väl också ett uttryck för denna enkla omständighet: problemet är historiskt *nytt* i Sverige, kommet hit som en effekt av globalisering och modern migration.

Men inte heller om det råder samstämmighet. Tvärtom har många debattörer, förmodligen majoriteten av dem, hävdat att de mekanismer som ledde fram till morderna finns här i landet oberoende av offren och förövarna. Anorlunda uttryckt: morderna har ingenting, eller obetydligt lite, att göra med dessa människors kultur. Bakgrunden till morderna ska i stället sökas någon annanstans.

Det är om dem som hävdar detta, som Simon Ekströms bok *Hedersmorden och orden. Berättelser om kultur, kritik och skillnad* främst handlar. Han kallar dem för "kulturkritiker". Simon Ekström räknar inte sig själv till dessa. Hans uppfattning är att kultur, på ett särskilt sätt definierad, i högsta grad har med saken att göra. Han deltog inte själv i debatten, men hans ståndpunkter sammanfaller på de flesta väsentliga punkter med dem hos en annan som gjorde det – kulturanthropologen Mikael Kurkiala, vars bok *I varje trumslag jordens puls* (2005) förmodligen – det sägs aldrig rent ut – spelar en mycket viktig roll för Ekströms förståelse av problemet. I sin hållning hamnar Ekström och Kurkiala i sällskap med ett antal debatterande kvinnor med en etnisk bakgrund liknande Saras, Pela Atoshis och Fadime Sahindals. Deras budskap, grundat på inifrån erfarenheter, var tydligt: kultur är den viktigaste förklarande kontexten när man ska förstå det våld som vissa unga invandrarkvinnor utsätts för.

Men redan i diskussionens inledningsskede avvisades sådana förklaringar. Den inleddes av Jan Guillou 1997, omedelbart efter Saramordet. Hans avsikt var förmodligen inte kulturavvisande per se. Däremot ville han försvåra generaliseringar om hederskultur och sammankopplingar av denna och specifika etniska grupper, t.ex. kurder – Sara, Pela Atoshis och Fadime Sahindals hade alla kurdisk bakgrund – eller muslimer. Resultatet blev en motsägelsefull argumentation som var såväl begränsande – hedersmord är ingenting mer än en ”barbarisk” rest i viss irakisk landbygdkultur – som expanderande – ”denna hederskodex är ju lika siciliansk, korsikansk eller turkisk eller albansk som irakisk, således lika kristen som muslimsk”.

Underkännandet av kultur som en förklaringsvariabel renodlades dock snabbt och radikaliserades, särskilt sedan debattörer som den nämnde Kurkiala hävdade det andra ville underkänna. Längst av alla gick Stieg Larsson, journalisten och thrillerförfattaren (frid över honom). I ett av Simon Ekström flera gånger citerat inlägg menade han att den som ville associera hedersmord med t.ex. kurdisk kultur också, ”i logikens namn”, ville bekämpa densamma och därför av princip var av samma skrot och korn som förespråkare av fascism, krigsförbrytare och organisationer av etnisk rensning.

Argumentet är av pedagogiskt tydlig ”guilt by association”-typ, men det bär också påtagliga drag av desperation. Vad var det som föranledde den? Förmodligen något egentligen respektabelt. Här fanns en rädsla för att kulturella förklaringsmodeller skulle underblåsa kulturrasism. Sådan ville man förstås till varje pris motverka. Som politisk stridsåtgärd är strategin begriplig, men den förutsätter att den kultur som vissa vill använda som förklaring ser ut på ett specifikt sätt. Annars kan den inte växlas in i kulturrasism. Den måste förstås som statisk, determinerande och välavgränsad.

Problemet var att ingen förespråkade en sådan kultursyn. För läsarna av en tidskrift som den här är det inget märkligt med det. Sådana perspektiv är idag stendöda inom kulturvetenskapen. Den kultur etnologer, antropologer och likasinnade finner det meningsfullt att arbeta med karaktäriseras ju av motsatserna till den med kulturrasismen harmonierande kulturen. Kultur ses som något dynamiskt, sammansatt, utsatt för påverkan från olika håll och något som det är möjligt att reflektera över för dem som ”hör till” en kultur. Detta innebär bl.a. att hederstänkandet i en ”hederskultur” internt kan vara i högsta grad omstritt.

Den fiende som kulturkritikerna tog heder (!) och ära

av var alltså en fantasiskapelse. En sådan debatteknik – och den praktiserades av betydligt fler än Stieg Larsson – erbjuder stor frihet. Det är för det första möjligt att, som just nämnde Larsson, ta ut svängarna. För det andra ger den slagkraft åt de budskap man själv vill föra ut. Dessa utgjordes i debatten av andra förklaringar till det (icke)hedersrelaterade våldet; sådana som vill förankra morden i faktorer som finns på plats här i landet oberoende av närvaron av personer med rötter i kulturella sammanhang där hedersvåld är infogat i en – omstridd, motarbetad, ambivalent, föränderlig – kulturell logik.

Bland dessa förklaringar var två vanligast förekommande: morden sågs som uttryck för ett universellt och aggressivt patriarkat eller en rasifierande och segregande samhällsstruktur. Dessa faktorer har tveklöst med saken att göra, men de fördes alltså fram genom ett underkännande av den kulturella komponenten. Det var med hjälp av denna antagonism som dessa debattörer – exempel på den första typen var sociologerna Eva Lundgren och Åsa Eldén, på den andra ekonomhistorikern och integrationsutredaren Paulina de los Reyes – kunde bereda väg för sina förståelser av samhällets fundamentala brister. Men dessa budskap riktades endast fiktivt till den för ändamålet konstruerade motståndaren. Den egentliga adressaten var, visar Ekström, en allmänhet som skulle vinnas för det perspektiv man själv var talesperson för och ibland också räddas från kulturrasism. När denna ambition accentuerades hamnade morden, som var debattens utgångspunkt, i bakgrunden. Så gjorde också den seriösa diskussionen av kulturbegreppet.

Simon Ekström ägnar stor uppmärksamhet åt de tekniker som kommer till användning när meningssmotståndaren konstrueras. Det ger upphov till en läsning som är på en gång njutbar och plågsam. Njutbar till följd av de triumfer författaren firar genom att sakligt och vaket bedriva gammal hederlig källkritik. Men det är också då som plågorna börjar hemsöka läsaren. Analysen avtäckar nämligen en undervegetation av vägran att förstå vad motståndaren verkligen försöker säga, ordmärkeri, vilja att sätta ideologisk passion framför saklighet och citeringstekniker som ofta är diskutabla och ibland rent bedrägliga. Av dem som gör sig skyldiga till detta är flera forskare som inte bara borde veta bättre, utan också gör det.

Ett exempel på nästan allt detta återfinns i Paulina de los Reyes rapport ”Patriarkala enklaver eller ingenmansland?” (2003). Hon menar där att samtalet om hedersvåld utmärks av en enkel polarisering av en generaliserad invandrarkultur och en lika generaliserad

svensk kultur. Hon vill leda denna samtalsordning i bevis med hjälp av fem citat. I fyra av dessa nämns överhuvudtaget ingen generaliserad invandrarkultur. I det femte fallet sker så, men genom att i citatet utesluta avgörande passager döljer de los Reyes att den citerade författaren i själva verket kritiskt diskuterar sådana generaliseringar och försöker visa hur de genom en bredare debatt, som inte minst berikats och i god mening komplicerats av feminister med invandrad bakgrund, blivit omöjliga att vidmakthålla. Med denna citeringsteknik görs en författare till förespråkare för det hon vänder sig emot. Man baxnar! Och helst vill man nog faktiskt inte veta vilka bevekelsegrunderna är för ett sådant handlande.

Lika plågsamt är det att ta del av Ekströms analys av metoderna för att preja ut motståndare ur debatten genom att underkänna vederbörandes kompetensprofil. Någon menar att den som inte själv är kvinna med kurdisk, eller åtminstone invandrad, bakgrund knappast är värd att lyssna på. En annan menar att den som är just detta – och inte t.ex. forskare – inte bör tas på allvar. Vidare utdöms de som saknar expertkompetens om våldsforskning och de som saknar detsamma om etnicitetsdito. När alla dessa utgränsningar ställs bredvid varandra blir det oklart om någon överhuvudtaget har rätt att säga någonting.

Det är ett stort och svärmande material som Simon Ekström försöker greppa. Det är också genomkorsat av starka känslor och viljor, vilket knappast bidrar till att det snällt organiserar sig självt efter nyktra ordningsprinciper. Men så långt det är möjligt att bedöma sorterar Ekström med säker hand och skapar kategorier och gränser som framträder som rimliga. Och vad mera är: han gör detta med bibehållet lugn. Hans ton är genomgående saklig, behärskat prövande, eftersinnande. De enkla, populistiska poängerna lämnar han under tystnad därhän. Han har de språkliga förutsättningarna för att göra detta: han förfogar över en utvecklad arsenal som möjliggör kyla och in i minsta detalj finfördelade resonemang, utan att läsarens engagemang därför slår över i leda och längtan efter en enklare och roligare värld. Tvärtom stegras engagemanget successivt. Hur nu det kan gå till.

Men det har inte bara med språket att göra. Detta lugn måste också härstamma från en mentalitet där sökandet efter klarhet väger mycket tyngre än begäret efter självbespeglning och politisk triumf till vilket pris som helst i den intellektuella anständighetens valuta. I många av de debatterandes föreställningsvärldar tycks den omvända balansen råda. I de fallen är man ofta snar

att i respektgivande syfte signalera sin goda förtrogenhet med avancerade teoretiska världar. Det sker nästan genomgående på ett tomt och mekaniskt vis; som om själva åberopandet skulle vara ett avgörande argument för att man har rätt.

Men Ekström, som förhåller sig till dessa världar – det rör sig om prestigefyllda storheter som genus-teori, poststrukturalism, orientalismkritisk forskning och postkolonialism – med gillande, god kännedom, respekt och i god mening kritiskt, visar att de aldrig kan ersätta grundvillkoren för vetenskapligt arbete: petig källkritik, förmågan att förstå och göra rättvisa åt det som andra forskare kommit fram till, friktionsfrihet mellan empiriska förhållanden och teoretiska slutledningar, den glanslösa envisheten att hålla sig till saken. Simon Ekström gör sig inte större brådskan än att han i dessa avseenden kan vara en mycket skicklig forskare.

Men just från den punkten kan en av två kritiska synpunkter mot boken formuleras. (Den andra är snabbt avklarad: jag kan inte minnas att jag någonsin saknat ett personindex så intensivt som vid läsningen av denna bok.) Ekström redovisar aldrig någon uttalad förståelse för spelreglerna för en debatt. I rättvisans namn bör det ändå sägas att debattmedverkan handlar om att snabbt, på ett begränsat utrymme och ett iögonfallande sätt föra fram en tydlig åsikt. Sådana är genrens villkor. Att skriva en debattartikel är därför inte samma sak som att författa en bok som t.ex. *Hedersmorden och orden*. Men detta är givetvis inte en ursäkt för det bristande källkritiska hantverk, de oklara och insinuanta argumentationskedjor och den illa dolda glädjen att misshandla sina meningsmotståndare, som Simon Ekströms analys bringar i dagen.

Jag kan förstås inte göra anspråk på att känna till allt etnologiskt som skrivs i vårt land. Men från min utsiktspunkt framstår Ekströms studie som den skickligast genomförda och viktigaste på många år. Den demonstrerar på ett skarpsinnigt fulländat sätt vad vetenskapligt tänkande och agerande innebär. Odelat glad blir man inte av att läsa den – därtill visar den allt för obarmhärtigt på svagheterna och missgreppen i den offentliga debatt som också engagerar forskare. Men somt muntrar upp, t.ex. när Simon Ekström övertygar om det dödförklarade kulturbegreppets fortsatta och utvecklingsbara användbarhet. Och när man inser – sedan man begrundat somliga debattörers förhållande till varandra och sig själva – att den svenska intelligentia som inte tror på hederskulturer är djupt nedsänkt i sin egen, föga hedersamma, hedersproblematik.

Magnus Berg, Göteborg/Norrköping